

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ**

Мирена Паулинова Митова

**МЕЖДУНАРОДЕН ПАНАИР–ПЛОВДИВ ВЪВ
ВЪНШНОТЪРГОВСКАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ ПО
ВРЕМЕ НА СТУДЕНАТА ВОЙНА**

**АВТОРЕФЕРАТ
НА ДИСЕРТАЦИЯ**

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“
по област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално
направление 2.2. История и археология, научна специалност „История на
България“

Научен ръководител
проф. д-р Илияна Марчева

София, 2022 г.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на секция „История на България след Втората световна война“ към Института за исторически изследвания при Българска академия на науките, състояло се на г.

Дисертацията се състои от увод, въведение, изложение от четири глави, заключение и библиография в общ обем страници.

Публичната защита ще се проведе на от ч. в зала „.....“ в.....
на заседание на научно жури в състав:

Председател:

Членове:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Материалите по защитата са публикувани на интернет страницата на
.....

ВЪВЕДЕНИЕ

Началото на съвременния облик на Международния панаир–Пловдив се поставя през 30-те години на XX век. Тогава в град Пловдив по инициатива на местния индустриалец, търговец и председател на Пловдивската търговско-индустриална камара д-р Обрейко Обрейков се организира голяма национална Промислена изложба, открита на 4 март 1933 г. А на 10 декември 1936 г. Мостреният панаир в Пловдив е приет и за член на съюза. През пролетта на 1937 г. се урежда и първият Международен мострен панаир–Пловдив.

Втората световна война не прекъсва ежегодните сесии на Международния мострен панаир. Изложение е организирано и през пролетта на 1943 г. Усложнената ситуация за България поради бомбардировките от есента на 1943 г. до пролетта на 1944 г. налага отменянето на насрочения панаир за Великден на 1944 г.

Политическите промени след 9 септември 1944 г. и трудности от международен характер стават причина панаир да се организира едва през 1947 г., но в променената обстановка на режима на управление на комунистическата партия по време на Студената война. Тя ще определи и новите функции и задачи на Международния пловдивски панаир и ще го превърне във важен инструмент за осъществяване на външнотърговската политика на България тогава.

Зародили се от двете страни на Желязната завеса, мострените панаири, също както и Международният панаир–Пловдив, стават важна част от външноикономическата политика на отделните държави в рамките на контактите в блока, към който принадлежат, както и в междублоковото общуване. Защото Студената война не е непрекъснат период на напрежения и конфликти. Най-характерно за този исторически феномен е, че в Европа това е по-скоро време на студен мир, което познава периоди на отслабване на напрежението и на засилването му със санкции и бариери. Другото измерение на Студената война, е оформянето на две геоикономически пространства в Европа и тяхното организационно структуриране – Европейска икономическа общност (ЕИО) и на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ). Трета особеност е, че от 60-те години на XX в. между двата блока тече борба за страните и пазарите на Третия свят. Същността, етапите, формите на политическо и икономическо противопоставяне и взаимодействие по време на Студената война определят до голяма степен характера и орбитата на българската външна търговия и значението на Международния панаир–Пловдив в нея.

България като част от Съветския блок възприема съветската стратегия за развитие на страната, в която външната търговия е държавен монопол. Другите най-характерни черти са усилена индустриализация, т.е. постигане на едро, машинно производство, първоначално предназначено да задоволяване на местния пазар, а от 1956 г. насетне – на нуждите на страните от СИВ. Важна роля в това отношение има и търговията между страните от СИВ и най-вече – между тях и центърът СССР. Затова и основният дял на външната търговия на България по време на Студената война - 80% - се реализира в страните от СИВ и СССР. Основните форми на търговско-икономически контакти с тези държави са междуправителствени договори с едногодишен и петгодишен срок.

Но въпреки особеностите на Студената война и фактически одържавената външната търговия тогава, Международният панаир–Пловдив съществува и се разраства, става предмет на партийни и държавни решения, които променят характера му, специализирайки се на Пролетен и Есенен. Става разпознаваем сред останалите международни търговски изложения. Общо през 1989 г. на двете панаирни сесии излагат вече над 3500 фирми от шест континента. Именно специфичните условия на Студената война, в които се развива Международният панаир–Пловдив, подхранват изследователското любопитство да се изследва този феномен, да се очертае развитието и ролята му в осъществяване и поддържане на търговските връзки на България извън сигурните търговски отношения, които предлага СИВ между страните от Източния блок.

АКТУАЛНОСТ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Актуалността на темата на дисертационния труд се обуславя от значението на осъществения външноикономически обмен по време на Международния панаир–Пловдив в годините на Желязната завеса за развитието на търговско-икономическата политика на България. Темата е актуална и с оглед настоящото българското участие в голямото интеграционно пространство на Европейския съюз, предоставящо възможност за свободна търговия. Представянето на ролята на Международния панаир–Пловдив за външнотърговската политика на България по време на Студената война показва българският исторически опит страната да се интегрира в световното икономическо пространство по времето на най-голямото разделение на европейския континент.

СЪСТОЯНИЕ НА ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРОБЛЕМ

Пловдивският панаир е най-важният и единствен международен търговско-икономически форум на България по време на Студената война. Той допринася за социокултурните, икономическите и политическите контакти между страните с различните политико-социални системи. Въпреки това в българската историография отсъства научно изследване, което изцяло да представи организацията на панаира в социалистическия период и връзките му с външотърговската политика на България по време на Студената война.

За годините на социализма се срещат в българската историография малък брой научни публикации и литература, които само частично засягат темата за Международния панаир–Пловдив във външотърговската политика на страната по време на Студената война. Пловдивският историк Владимир Балчев в своя статия, публикувана в сборника от научната конференция „Солун и Пловдив и техните паралелни маршрути“, проведена в Солун през 2000 г.¹, на основата на архивни документи и научна литература, разглежда изграждането на Пловдив като панаирен център, но изследването му се спира до 1947 г., когато се открива Първият Републикански (XI Международен) панаир. В издирваческия интерес на Владимир Балчев подадат и проучванията за видни пловдивски дейци. Така в изследването си „Пловдив по следите на отминалото“², въз основа на очерци за видни личности, на спомени и документи, представя част от биографията на Борис Чобанов, председателят на панаира от 1944 г. до 1948 г.

Основно наличната литература е с популярно-информационен, рекламен и мемоарен характер, като най-често е свързана с личността на видни деятели в панаирното дело. Откъслечни сведения за следвоенното развитие на панаира се откриват в публицистичната книга на наследника на видната пловдивска търговска фамилия – Обрейкови³. Личо Обрейков, основавайки се предимно на публикации в българския периодичен печат, първични документи и спомени, разкрива биографията на рода Обрейкови. Авторът поставя на фокус дейността на д-р Обрейко Обрейков като основател на панаира, затова обръща

¹ Балчев, В. Изграждане на Пловдив като панаирен център. – В: Солун и Пловдив и тяхното ускорено развитие XVIII-XX век. Солун: Културно дружество на бизнесмени от Северна Гърция, 2000.

² Същият. Пловдив по следите на отминалото. София: Хермес, 2017.

³ Обрейков, Л. Обрейкови. Пловдив: ИМН-Пловдив, 2007.

внимание на историята на панаира до средата на 40-те години, като подчертава приноса на своя баща в създаването и организацията на международното изложение.

В тази връзка може да се посочи и книгата на Матей Матеев, журналист, отразяващ събитията около Пловдивския панаир по времето на социализма в България. Въз основа на спомени и разговори с местни дейци на панаирното дело в неговата летописна книга „Хроника на един панаирен век“⁴, след кратък исторически преглед на панаирната традиция в града от Първото българско изложение през 1892 г., се поставя акцент върху пловдивските личности, участвали в организирането на международния форум по време на Студената война. Книгата е написана през 1993 г. и съдържа и ценни интервюта с директори на панаира.

По-подробно е представен панаирът във времето на социализма в България в две ведомствени издания на Пловдивския панаир с автор Методи Танев. Първото издание е публикувано през 1967 г. по повод 75-годишнината от създаването на Пловдивското изложение⁵. Танев представя кратки исторически сведения за развитието на панаира от 1892 г. до края на 60-те години на ХХ в., като не посочва източниците, с които е работил. Книгата е насочена към широката публика и има публицистичен и мемоарен характер, тъй като за 60-те години авторът пише от позицията на съвременник на събитията, пречупен през личния му поглед.

Като продължение на първата му книга може да се приеме публикуваното през 1982 г. ведомствено издание „Пловдивска панорама“, отпечатано на български, английски, френски и испански език⁶. В него отново без да посочва източници и използвана литература, Методи Танев се спира върху причините град Пловдив да бъде избран за панаирен център. Проследява и модернизацията на града, разглеждайки я като последици от ежегодните панаирни прояви. Представя и кратка история на панаира. Сравнително голяма част от книгата е отделена на развитието на панаира след Втората световна война до 80-те години на ХХ в. Прави се кратък преглед на изложенията по години, като се обръща внимание на експозиционната площ, броят посетители и изложителите. Разказът на автора, съвременник на събитията, поставя фокуса върху българското и съветското участие, а така също и върху

⁴ Матеев, М. Хроника на един панаирен век. Пловдив: Христо Г. Данов, 1993.

⁵ Танев, М. (седемдесет и пет)75-години пловдивска панаирна панорама. София: Наука и изкуство, 1967.

⁶ Танев, М. Пловдивска панорама. Панаири и хора, събития и съдби. София: София ПРЕС, 1982.

участието на другите социалистически страни. Публицистичната книга съдържа и мнения на български политически и стопански лица, изказвания на чуждестранни високопоставени гости и богат снимков материал.

Отново на основата на спомени както лични, така и чужди, Денчо Владимиров разказва за важните за панаира личности и събития в края на периода на социализма и началото на 90-те години на XX в. в книгата си с мемоарен характер „Панаирен Сувенир“⁷. Описвайки личните истории на предишни директори, журналисти, директори на фирми, взели участие в изложенията, книгата на Д. Владимиров дава личностен нюанс в темата, като успява да покаже какво място изложението заема в живота на панаирните дейци.

Най-съвременно издание е публикуваната през 2020 г. монография на Видин Сукарев „Пловдивска община и изграждането на градската и туристическа инфраструктура 1944–1990 г.“⁸ Обектът на неговото изследване е Пловдивската община, но той обръща внимание и на Международния панаир–Пловдив, като акцентира върху основни моменти от историята му след 1944 г. и влиянието, което оказва върху подобренето на града като цяло, но без да е достатъчно прецизен и без да си поставя задачата да оцени значението му във външната търговия на страната.

В българската историография съществуват и научна изследвания, свързани със същността и дейността на съвременните международни панаири и изложби⁹. В тях се дава дефиниция на специфични понятия: контингенти, изложбена площ, видове и форми участия, методи на излагане, особености на рекламата по време на панаира, способности за привличане на потенциални клиенти и др. Тези изследвания нямат пряка връзка с разкриването на историята на панаира след Втората световна война, но позволяват да се разбере и обясни панаирът като институция, специфичните аспекти от функционирането на изложението, а с това и да се оцени търговското му значение.

Историята на Международният панаир–Пловдив е засегната косвено в българската научна литература, свързана с външноикономическите отношения на България. Тук могат

⁷ Владимиров, Д. Панаирен Сувенир. Пловдив: Б. м., 2002.

⁸ Сукарев, В. Пловдивска община и изграждането на градската и туристическа инфраструктура 1944 – 1990 г. Част 1. Социалистическо строителство от 9 септември 1944 г. до юни 1971 г. Пловдив: Интелексперт-94, 2020.

⁹ Международни панаири и изложби. Научноизследователски институт по външна търговия. София, 1969, За служебно ползване; Кръстев, Св. Международни панаири и изложби. София: БТП, 1970; Попова, В. Панаири и изложби. София: Балканпрес АД, 1999.

да се посочат изследванията на Надя Филипова за отношенията на България с Египет, Сирия и Ирак¹⁰, Евгений Кандиларов и монографията му посветена на контактите между България и Япония¹¹ и книгата на Ирина Григорова за българо-френските отношения от 1958 г. до 1969 г.¹² Във всички изброени научни разработки панаирът се споменава мимоходом във връзка с участието на тези държави на изложението или присъствието на делегации от тях по повод панаира. Макар че в монографиите само откъслечно се споменава форумът, те са важни за изследването на историята и ролята му по време на Студената война, предвид търговския му характер и съществен елемент от външноикономическата стратегия на страната. Подобно е и значението на редица статии на Господинка Никова. Така например в публикацията ѝ, която разглежда българската икономика през 70-те и 80-те години на ХХ в., изложението се споменава като място за увеличените търговски контакти между България и ФРГ през 70-те години¹³.

Студената война се отразява не само на Пловдивския панаир, но и на всички международни търговски форуми тогава в Европа. Оказва се, че те са станали предмет на научен интерес. В чуждата научна литература се откриват както изследвания върху общото значение на панаира като форма на търговия за развитието на икономическите процеси¹⁴, така и такива – върху специфичните задачи, които изложенията поемат по време на Студената война¹⁵. Но не разглеждат тяхната роля във външноикономическата политика на съответната държава или за контактите Изток-Запад по време на Студената война. Изброените чуждестранни изследвания пряко не са свързани с историята на Пловдивския панаир и неговата роля за външноикономическите отношения на България по това време, но те позволяват да се сравни българският форум с известните международни панаири, да

¹⁰ Филипова, Н. Българската дипломация в Египет, Сирия и Ирак във времето на Студената война (средата на 50-те и средата на 70-те години на ХХ век). София: Лийгъл Адвайс – Димитър Филипов ЕООД, 2008. Същата. България и Сирия в ерата "Асад", София: Изток-Запад, 2017.

¹¹ Кандиларов, Е. България и Япония от Студената война към ХХI век. София: Дамян Яков, 2009.

¹² Григорова, Ир. Българо-френски отношения по време на президентството на генерал дьо Гол (1958–1969 г.) София: Албатрос, 2009.

¹³ Никова, Г. Модернизацията през 70-те и 80-те години на ХХ век – мит и реалност. – В: Сборник от национална научна конференция по модернизацията на България и Габрово. Велико Търново: Фабер, 2007, 183–192.

¹⁴ Carreras, Al. Lída Torra. Why Did Modern Trade Fairs Appear? pp. 1–23;

¹⁵ Rudolph, Karsten, Jana Wustenhagen. Grobe Politik – Kleine Begegnungen Die Lipziger Messe im Ost – West Konflikt, 2006; Fritsche, Christiane. Schaufenster des „Wirtschafts-wunders“ und Brückenschlag nach Osten. West-deutsche Industriemessen und Messebeteiligungen im Kalten Krieg (1946-1973). München, 2008.

се съпостави той с водещите тенденции и да се прецени доколко успешно и адекватно на обстоятелствата на Студената война Пловдивският панаир е съдействал на външната търговия на страната.

ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на дисертационния труд е да проследи и изследва ролята на Международния панаир–Пловдив за външнотърговската политика на България в обстановка на политическо, икономическо и идеологическо противопоставяне на страните от двата блока. Целта е да се отговори на въпроса какво е значението на международния търговски форум в условия на стагнация на диалога Изток-Запад и как той допринася за увеличаването или установяването на търговски отношения на България със страни извън рамките на Източния блок. Дисертационният труд цели и да се даде отговор дали развитието на панаира е с оглед вътрешната логика на разрастване на такива институции или зависи от промените във външнополитически, външноикономическите и вътрешнополитическите условия в България. Съобразно очертаната цел в изследването не са включени елементи от неговата история като ролята на панаира за подобряване на различните градски инфраструктури, среда и култура, както и знаменитите златни медали. Те са мимоходом споменати в различните етапи на развитие на Пловдивското изложение, от една страна, за да обогатят анализа на изследването, а друга – да им се отдаде заслужено внимание.

С оглед споменатите цели изследването си поставя следните **задачи**:

- Да се проследи процесът по възстановяване на изложенията на панаира в условията на политическите промени в страната в периода на „народната демокрация“ през 1944–1947 г. Целта е да се разкрият факторите от външно и вътрешнополитически характер, които косвено или пряко засягат развитието на панаира в този период. Решаването на тази задача ще позволи изследването да формулира очакванията на новата власт към панаира в първите следвоенни години, за да се разкрият причините за промяната в институционалната му организация. Заедно с това се поставя и задача да се разкрият мотивите за подновяване на изложението на местните панаирни дейци и да се очертае визията им за развитие на Международния панаир–Пловдив. Целта е да се сравни българския панаир с генезиса на европейските търговски форуми след Втората световна война и да се отговори на въпроса дали неговото развитие следва еволюционната логика на изложенията в Европа като цяло.

- Да се обосноват и формулират целите на Международния панаир–Пловдив в условията на сталинизация в България в периода 1948–1953 г. Целта е да се разкрие същността на пропагандно-представителните и търговските функции на панаира във външнотърговската политика на страната в условията на най-острата фаза на Студената война. Затова като задача се поставя и да се изведе политико-икономическия фактор, влияещ върху чуждестранното участие и върху българското представяне по време на изложението от този период.
- Да се определи мястото на Международния панаир–Пловдив в постепенното „отваряне“ на икономиката на България в периода 1953–1959 г. успоредно с премахването на стагнацията между двете части на Европа. Поставя се и задача да се обособят факторите от външнополитически, икономически и търговски характер, които определят увеличаването на стопанското значение на международния форум, като се проследят процесите на плавно нарастване на стокообмена на България извън СИВ. Освен това се определя и задача да се осветлят връзките между нарастването на назначението на външната търговия за начертаните икономически планове и издигането на търговските функции на панаира пред пропагандното му значение. Целта е да се формулира търговската роля на изложението в процеса на установяването или разширяването на контактите на страната отвъд Желязната завеса.
- Да се разкрият механизмите за увеличаване на търговските функции на панаира в периода на „мирно-съвместното съществуване“ през 60-те години на XX в. Като задача се поставя и да се формулира ролята на форума за географското разширяване на българската външна търговия. Целта е да се проследи как изложението се превръща в инструмент на българската външна търговска размяна и да се изведе значението му за разгръщане на външнотърговската политика на страната в условията на реформаторския експеримент в България. Определя се и задача да се проследи взаимовръзката между повишаването на ролята на външната търговия за модернизацията на икономиката и оформянето на Международния панаир–Пловдив като главно търговско средище на България. Целта е да се формулира мястото на изложението в стопанската политика на страната като се дефинира ролята му за обогатяване на класическия стокообмен с промишлено коопериране и научно-техническо сътрудничество.

- Да се определи мястото на Международния панаир–Пловдив за създаването на нови контакти със Запада с оглед разведряването и духът на Хелзинки през 70-те години на XX в. Да се очертае и мястото на форума в новата външнотърговска стратегия през десетилетието. Целта е да се разкрие ролята му за изграждане на външнотърговски отношения на България на дългосрочна основа и за въвеждане на новите форми за икономическо взаимодействие, като: промишлено коопериране, научно-техническо сътрудничество и малки и средни предприятия. Като задача се поставя и да се открият причините за намаляване на популярността на панаира като се проследи развитието на европейското панаирно дело. Целта е да се разкрият обстоятелствата, довели до промяна на характера на панаира в края на десетилетието.
- Да се формулира мястото, ролята и приноса на форума в процеса на либерализация на българската икономика в годините на Втората Студена война. Целта е да се разкрият механизмите за трансформирането на Международния панаир–Пловдив и град Пловдив на зони за активен пренос на съвременен опит.

ОБЕКТ И ПРЕДМЕТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

За да се изследва ролята на Международния панаир–Пловдив в социалистическата външнотърговска политика на страната е необходимо той да не се разглежда изолирано от историческите процеси, а да се проследят причинно-следствените връзки между международното и вътрешното политико-икономическо положение и влиянието, което те оказва върху развитието на търговския форум. Затова в дисертационния труд **обектът** на изследване е Международният панаир–Пловдив. Съобразно условията на историческото време, в което се разглежда обектът, проучването изисква **предметът** на изследване да е неговата роля във външнотърговската политика на България по време Студената война. Тя може да бъде установена, като се проследяват различни показатели за развитието на панаира (статут и управление, големина на изложбена площ, брой участващи държави, брой посетители, модернизирането на сградите и съоръженията, усъвършенстване на организацията на обслужването, съпътстващи мероприятия, стойност на сключените сделки) и се анализират с оглед задачите на външноикономическото развитие на страната в различните фази на Студената война.

ХРОНОЛОГИЧНИ РАМКИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Изследването обхваща широк времеви отрязък. За долна хронологична граница е избрана годината 1944 г., макар че тогава за пръв път не е организиран панаирът по силата на военно-временните обстоятелства - бомбардировките над България от Антихитлеристката коалиция от есента на 1943 г. до пролетта на 1944. Съображенията за това са свързани с факта, че тогава се променят вътрешно и външнополитическите обстоятелства, при които трябва да съществува панаирът. Политическите промени в страната от есента 1944 г. поставят началото на прехода към установяване на социалистическия, съветски тип режим с всички произтичащи от това последици за външноикономическата дейност. Това обстоятелство, както и започналата скоро след това Студена война, в която България става част от Източния блок, налага тази година за начална в изследването на ролята на Пловдивския панаир в новите исторически условия. За горна времева граница е избрана 1989 г., която слага край както на социалистическия режим в страната, така и на Студената война и дава начало на промяна на статута на Международния панаир–Пловдив.

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

В проучването на ролята на Международния панаир–Пловдив във външнотърговската политика на България по време на Студената война са приложени няколко изследователски принципа. Първият е принципът на историческата последователност, които представя хронологичен разказ за развитието и дейността на Пловдивското изложение от 1944 г. до 1989 г. Заедно с него е използван принципа на сравнително-историческия анализ, чрез които се съотнасят събитията по време на Студената война, вътрешнополитическата, външнотърговската и стопанска политика на България и търговските европейски панаири след Втората световна война към динамиката на развитие и функциониране на международния форум. Посочените принципи целят да се изгради цялостен историко-хронологичен разказ за събитията и да се обясни и оцени развитието на панаира с оглед на тогавашните събития. За постигане на тези цели са използвани исторически и описателен метод, чрез които на основата на анализ на изворите и литературата последователно е реконструирана историята на Пловдивския панаир, очертават се моделите и тенденциите и се определят причинно-следствените връзки на фона на историческото време, в което се разглежда обектът на дисертационното изследване. Заедно с това се използва методът на анализ и синтез, за да се открият и обособят основните

проблеми, които след това се анализират и синтезират в цялостното заключение по изследвания проблем. Прилага се и методът на сравнение, за да се съпоставят специфичните процеси на изследваната тема с общите явления и събития на историческо време. С цел представяне на динамиката на развитието Международния панаир след Втората световна война се използва и статистически анализ, които съпоставя и анализира обобщени данни по различни специфични показатели.

ИЗТОЧНИЦИ

Дисертационният труд е написан на различни първични и вторични източници.

Първични източници

В процеса на реконструиране на историята и ролята на Международния панаир–Пловдив за външната търговия на страната по време на Студената война бяха прегледани голям брой архивни документи от централни и местни институции. Като се държи сметка за характера на този тип източници, може да се каже, че безспорно най-ценно за историческото познание по темата е големият по обем архивен фонд на Международния панаир–Пловдив, съхраняван в ДА-Пловдив¹⁶. Той съдържа разнообразни по вид документи, обхващащи периода от 1944 г. до 1989 г., които показват институционалното устройство на изложението и начина, по който функционира самият панаир през годините. Но голяма част от документите, които съдържат важна информация за механизма на работа на панаира, за институционалната му организация или подготовката му се откриват само за конкретна година или десетилетие. Тази черта на наличния архивен материал създава трудност пред историческото търсене, защото не разкрива цялостното му развитие през периода на социализма в България и остава празноти в дейността и практиките на международния форум.

Изворовата база частично се допълва от непубликувани документи с учреденски характер на български местни и централни институции. Тук могат да се посочат фондът на Градския общински народен съвет–Пловдив¹⁷ и фондът на Българската търговска палата¹⁸ -

¹⁶ ДА-Пловдив, ф. 218 Международен мострен панаир–Пловдив (1935 -), оп. 1–9.

¹⁷ ДА-Пловдив, ф. 158 Градски общински народен съвет (ГОНС)–Пловдив (1944-)

¹⁸ ЦДА, ф. 487, Българска търговска палата (1952–1989 г.)

институции, имащи определена роля през годините за организацията и подготовката на панаира през различните етапи на Студената война.

Значима част от изследването на социалистическото развитие на панаира са и документи на неговия председател от декември 1944 г. до 1948 г. Борис Чобанов. Те са запазени в личния му фонд, съхраняван в Държавния архив в Пловдив¹⁹, заедно с ценен фотографски материал от откриването на първия следвоенен панаир.

Разкриването на ролята на международния форум за външната търговия на България в условията на Студената война изисква задължително изворово-информационната основа на изследването да се разшири, като в нея се включат и първични документи от Министерството на външната търговия²⁰ и от партийният архив на БКП²¹, съхранявани в Централния държавен архив, които се отнасят до общото развитие на българския стокообмен и на икономическото развитие на страната по време на социализма в България. Тези документи позволят да се очертаят условията на историческата епоха и да се съпоставят целите на панаира с основната линия на развитие на външнотърговската политика на страната.

Друг тип първичен източник с важно значение по темата е наличната мемоарната литература. От нея най-ценни за изследването на Международния панаир–Пловдив са спомените на директора му Кирил Аспарухов през 70-те и 80-те години на ХХ в.²² А разказите на дългогодишни обществени деятели, чиято работа е свързана с Пловдивския панаир в предвоенния и следвоенния период на изложението, са публикувани в юбилейното издание на Международния панаир от 1972 г. „От върха на осемдесетгодишнината. От първото българско изложение до наши дни“²³, представен в събития, дати и спомени.

С оглед изясняването на мястото и ролята на Пловдивския панаир във външнотърговската политика на страната може да се посочи и мемоарното юбилейно издание на Министерството на външната търговия „Четиридесет години социалистическа външна търговия на НР България. Спомени“ (Т.2)²⁴. В него от погледа на тогавашния

¹⁹ ДА-Пловдив, ф. 2037 Личен фонд „Чобанов, Борис, Николов – адвокат“.

²⁰ ЦДА, ф. 259 Министерство на външната търговия.

²¹ ЦДА, Ф. 1Б Централен комитет на Българската комунистическа партия.

²² Аспарухов, К. Панаирът, моят живот. Пловдив: Жанет-45, 2006.

²³ От върха на осемдесетгодишнината. От първото българско изложение до наши дни. Пловдив, 1972.

²⁴ Четиридесет години социалистическа външна търговия на НР България. т. 2. Спомени. София: Наука и изкуство, 1986.

политически елит е представена линията на развитие на българската външна търговия и връзката ѝ със стопанската политика.

Трети тип първични източници са запазилите се справочници и юбилейни издания на самия панаир²⁵. Най-съществени за проучването по темата се явяват годишните панаирни указатели, наречени от средата на 50-те години официални каталози²⁶. В хранилищата на ДА-Пловдив и Народна библиотека „Иван Вазов“ са запазени почти всички издадени за периода 1947–1989 г.²⁷ Те са предназначени да се ползват от посетители и изложители, затова подробно дават информация за фирмите и представените от тях експонати в българското и чуждестранното участие.

Оценки, анализи, съобщения и кратка информация изобилстват в българските списания²⁸ и вестници²⁹ за целия период на социализма в България както на местно, така и на централно ниво. Най-полезен за историческото търсене по темата обаче е вестникът „Панаирни новини“. Това е специално издание на редакцията на „Отечествен глас“, което излиза от 1955 г. до 1989 г. и отразява ежедневните събития през времетраенето на изложението.

От 1955 г. до 1984 г. в списанието „Външна търговия“, издавано от Българската търговска палата като орган на Министерството на външната търговия, редовно се публикуват статии за Международния панаир. Автори на статиите са стопански дейци от висшите ешелони на властта., както и директорите на изложението. Те са цитирани в хода на изложението. Написани са със задължителната риторика на времето и режима, но са ценни за изследването на Пловдивския панаир, защото представят различни етапи от организацията на панаира и резултатите от проведените изложения, тясно обвързани с линията на развитие на тогавашната общата външнотърговска политика.

²⁵ Панаирите в Пловдив. Пловдив, 1986; 110 години Международен панаир–Пловдив. Радетели на националната идея. Пловдив: Жанет 45, 2002.

²⁶ До 1952 г. Каталозите се издават от Министерството на търговията, а след това от БТП.

²⁷ В хода на проучването не бяха открити каталози от следните години: 1947, 1948, 1950, 1960, 1966, 1967, 1970, 1980, 1981 и 1985.

²⁸ Кооперативно движение, кн.7, септември 1947 г.

Стопанство и търговия“ през 1947 г. до 1950 г.; „Икономически живот“; „Техническо дело“

²⁹ В. Пловдивски мострен панаир, бр. единствен, 31 август – 14 септември 1947 г., 1–12; Отечествен глас“ за годините 1948 г. и 1949 г.; „Работническо дело“

Вторични източници

Изследването на ролята и мястото на Международния панаир–Пловдив във външната търговия на България по време на Студената война се опира и на натрупаната научна литература. Както беше посочено, самият панаир не е бил предмет на монографично изследване за разглеждания период. Същото може да се констатира и за историята на външната търговия на страната тогава, което представлява трудност при осмислянето на темата на дисертационния труд. Но различни аспекти от нейната организация и динамика се откриват в редица публикации, някои от които не са загубили своето значение и до днес, а други се основават на солиден документален материал.

Ценна основа за изясняването на външнотърговската политика на България по време на социализма има изданието на Министерството на външната търговия „Четиридесет години социалистическа външна търговия на НР България“ (том 1)³⁰, под общата редакция на проф. Н. Царевски. В него обзорно е представена линията на развитие на външната търговия на страната, както и основни акценти от провежданата държавна външнотърговска стратегия от установяването на социалистическата власт в България до средата на 80-те години на XX в.

Най-ново монографично изследване в областта на външната търговия е трудът на Александър Тасев „Външнотърговски стокообмен и външните пазари на България. История, политика и икономика 1986–2008 г.“³¹ На основата на статистически данни, както и на достъпна научна литература за общите икономически процеси по това време, монографията разглежда българския външнотърговски стокообмен от последната социалистическа петилетка насетне. Монографията е ценна за темата на дисертацията, защото позволява на основата на панорамните статистически данни да проследи развитието на външнотърговският стокообмен на страната през втората половина на 80-те години. Това дава възможност да се открият положителни и негативни тенденции, но не и в дълбочина да се анализира външнотърговската политика и факторите, които оказват влияние върху формирането ѝ.

³⁰ Четиридесет години социалистическа външна търговия на НР България. Т. 1. София, Наука и изкуство, 1985.

³¹ Тасев, А. Външнотърговски стокообмен и външните пазари на България. История, политика и икономика 1986–2008 г. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012.

В полето на външната търговия изследва и изтъкнатият български историк Господинка Никова³². В поредица статии с научна стойност тя проследява причините, факторите и особеностите в процеса на преустройство на българската външна търговия и установяването на държавния монопол върху нея, като проследява историческите процеси от началото на периода на социализма в страната до началото на 50-те години на XX в.

Ценни за изясняването на поставените проблеми в дисертационния труд, свързани с мястото на Пловдивското изложение във външнотърговската стратегия на страната, са и многобройните статии, публикувани в специализираното списание „Външна търговия“ на Министерството на външната търговия. Както беше споменато авторите им са видни външнотърговски и политически дейци. В голяма част от тях липсва научния апарат, и като се има предвид задължителната по това време риторика, и след съпоставка и сравнение с данните от първичните източници, свързани с темата, статиите са привлечени в изследването на ролята на Международния панаир–Пловдив за външнотърговската политика на България. Те спомагат да се изяснят проблемите, целите, динамиката и задачите на българската външна търговия за периода на социализма, което позволява отчетливо да се открие визията за мястото и ролята на търговския международен форум.

Важно значение за разбирането на ролята на панаира за външната търговия на страната имат научни изследванията, посветени на двустранните политически, дипломатически и най-вече външноикономически отношения. В последните години в българската историография се появиха значими изследвания на водещи български изследователи, опиращи се на масивен документален материал, които разглеждат отношенията на България с основните ѝ партньори от СИВ, Запада и Третия свят³³

³² Никова, Г. Процесът на съветизация и преустройство на българската външна търговия (1944–1951 г.). – *Исторически преглед*, 2002, кн. 5-6; Същата. Съветското икономическо проникване в България след Втората световна война. – *Исторически преглед*, 1996, кн. 2; Същата. Българското стопанство между Германия и Съветския съюз. Ликвидирането на германското технологично влияние в България. – *Исторически преглед*, 1999, кн. 3-4.

³³ Григорова, Ир. Българо-френски отношения по време на президентството на генерал дьо Гол (1958 – 1969 г.). София: Албатрос, 2008; Същата. Въвеждането на производството на автомобили „Рено“ в България – успехи и провали. – *Исторически преглед*, 2013, кн. 1-2, 182–199; Същата. България във външноикономическата политика на Франция (1944 – 1980). – В: Известия. РИМ-Габрово. Т. VI, Велико Търново: Фабер, 2019, 171–184; Същата. Проблеми на промишленото коопериране между България и Франция (първата половина на 70-те години на XX в.). – В: Известия - РИМ - Габрово, Т. I, 2013, Велико Търново: Фабер, 2015, 275–288; Кандиларов, Е. България и Япония от Студената война към XXI век. София: Дамян Яков, 2009 г.; Същият. Участието на България в „Експо – 70“ – българо-японски отношения и формирането на българската икономическа политика. – *ИДА*, 2004/2005, 65–89; Същият. Източна Азия и България. София:

В опит да се разположи Международния панаир–Пловдив в условията на Студената война в дисертационния труд е използвана и научна литература, посветена на международните отношения, външната политика на България, история на социализма и функционирането на комунистическата партия на водещи български специалисти. И макар че тези разработки нямат пряка връзка с историята на форума, с тяхна помощ се представя цялостния исторически процес и условия, което позволява да се обогати изследването за Международния панаир–Пловдив след Втората световна война.

Най-голямо значение за дисертационното изследване имат научните разработки, посветени на стопанските процеси в България по време на социализма. В дисертацията са използвани почти всички, излезли от печат до този момент проучвания с научна стойност на български автори. Най-ценно и значимо е изследването на Илияна Марчева. Дългогодишният ѝ изследователски труд в полето на социално-икономическата история на България по времето на социализма намери естествено продължение в монографичния ѝ труд „Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война“³⁴. В него за първи се представя цялостната политика за превръщането на България от аграрна в индустриална и урбанизирана страна, като се отразени и всички негативни и положителни тенденции.

Благодарение на научната литература, посветена на стопанската политика в България, стана възможно да се открие тясната връзка между прилаганата икономическата линия през различните етапи на социализма и динамиката на развитие на българската външна търговия, а оттук и връзката с различните задачи на Пловдивския панаир.

Други важни аспекти от функционирането на Международния търговски форум и с поставените му цели и задачи са валутно-финансовите проблеми на страната и интеграционните особености на двете геоикономически зони в Студената война. В тази връзка в дисертационното изследване е използвана научна литература, засягаща

Изток – Запад, 2016. Филипова, Н. България и Сирия в „Ерата на Асад“. София: Изток-Запад, 2017; Същата. Българската дипломатия в Египет, Сирия и Ирак във времето на Студената война (средата на 50-те и средата на 70-те години на XX век). София: Лийгъл Адвайс – Димитър Филипов ЕООД, 2008; Цонев, К. Българо-арабски отношения. София: Парадигма, 1999; Шуманова, С. Българо-румънски политически отношения (1944 – 1989). София: Парадигма, 2020; Никова, Г. „Флиртът“ на България със Западна Германия през 70-те и 80-те год. на XX в. – В: Историята – професия и съдба. Сборник в чест на Георги Марков. София: Тангра ТанНакРа ИК, 2008, 561–575.

³⁴ Марчева, И. Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. София: Летера, 2016.

българският външен дълг, отношенията на България със СИВ и контактите между СИВ и ЕИО.

НОВОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Дисертационното изследване се отличава с това, че за първи път проследява историята на Международния панаир–Пловдив за целия период на социализма в България. Едновременно с това за пръв път се анализира ролята на Пловдивския панаир във външнотърговската политика на страната по време на Студената война, което позволява да се допълни и обогати стопанската история на България, а така също отчасти и историята на град Пловдив.

СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В структурно отношение дисертационния труд се разделя на въведение, увод, четири глави, заключение и библиография с общ обем 428 страници.

Въведението дава определение на основните понятия в изследването – панаир, външна търговия и Студена война. Заедно с това въвежда читателя в историята на панаира през 30-те години на XX в., като обръща внимание на основните моменти от неговото функциониране и на възприетата му роля и значение от тогавашното му ръководство.

Уводът представя общата характеристика на дисертационния труд, като се посочват още актуалността на дисертационния труд и състоянието на изследвания проблем. Формулират се целите и задачите на проучването, определя се обект и предмет на изследването. Аргументират се и хронологичните рамки, методологията и методите на изследването. Посочват се и източниците, върху които се гради анализът и се очертава новостта и научната значимост на дисертационното изследване.

Основните части на изложението са обособени чрез тематично-хронологически принцип в четири глави, като всяка една от тях е разделена на подглави по същия начин.

Първата глава на дисертационния труд е озаглавена **„Международният панаир–Пловдив през 40-те и 50-те години на XX век“**. Тя е разделена на три подглави поради сложността и специфичните особености на първите две следвоенни десетилетия както в международен аспект, а така също и от вътрешнополитически. По този начин структурирана тази част позволява да се внесе по-голяма яснота по отношение на институционалната

организация на панаира в условията на Студената война и на дълбоките социално-икономически промени в България, като се формулира очакванията на новата власт към него и се определя мястото му в планове на държавното управление.

В първа подглава „Възстановяване на дейността на Международния панаир–Пловдив по време на „народната демокрация“ (1944–1947 г.)“ се търсят причините, поради които форумът не възобновява своите изложения до 1947 г. Разкриват се факторите от външно- и вътрешнополитически характер, които косвено или пряко засягат развитието на панаира и се определят очакванията на българската власт към него.

Специално място е отделено и на ролята на пловдивските индустриалци и търговски, част от управлението на панаира, за възобновяването на дейността на форума. Представени са техните мотиви за подновяване на изложенията, които се анализират на фона на общите исторически процеси, отнасящи се за периода.

Втората подглава „Пловдивският панаир – между пропагандата и търговията в периода 1948–1953 г.“ обхваща епохата на сталинизация в България. В тази част от дисертационния труд се търси ролята и мястото на Пловдивския панаир в качеството му на търговски международен форум във време на дълбоки политически и социално-икономически изменения в България. Проучването се стреми да обоснове и начертае новите цели на панаира, поставени от комунистическата власт, и да разкрие същността на пропагандно-представителните му и търговски функции в условията на разделено европейско икономическо пространство, политика на икономическо изолиране на комунистическите държави и оформянето на военния облик на Западна Европа.

Третата подглава е озаглавена „Увеличаване на търговските функции на панаира в периода 1953–1959 г.“ Тя разглежда Международния панаир–Пловдив на фона на новия политически климат след смъртта на Сталин от 1953 г. и създадените условия за премахване на стагнацията в контактите между Изтока и Запада. Определя се мястото на панаира в процесите на постепенно „отваряне“ на българската икономиката в периода на дестанилизация.

Втора глава **„Международният панаир–Пловдив в условията на „мирно-съвместно съществуване през 60-те години на XX век“** обръща внимание на търговския характер на панаира в условията на колебливо разведряване. Текстът е обособен чрез две

подглави, чиято разделителна линия е 1966 г., когато изложението е организирано като стопанско предприятие на собствена стопанска сметка.

Първата подглава е със заглавие „Изграждането на търговския характер на панаира в условията на реформаторския експеримент (1960 – средата на 1966 г.)“. Тя проследява условията за увеличаване на външната търговия на България и постепенното ѝ насочване към пазарите извън Европа, свързани с появилите се в резултат на задълбочаване на процеса на деколонизацията нови държави в Африка, Азия и Америка. С оглед на това проучването търси ролята и значението на Международния панаир–Пловдив за географското разширяване на българската външна търговска размяна и намирането на нови пазари. Изследването широко представя въвеждането на пазарните механизми във външната търговия, част от появилия се импулс за реформи в началото на десетилетието в целия Източен блок. Очертава се и мястото на форума в стопанската политика, като се акцентира върху възможността му да предоставя информация за високотехнологичните образци и да съдейства за тяхното внедряване в производството.

Втората подглава, озаглавена „СП „Международен панаир–Пловдив“ като инструмент на българската външна търговия (средата на 1966 г. до 1969 г.)“ проследява развитието на изложението в условия на задълбочаващи се реформи във външната търговия на България и на окончателно преминаване към интензивния модел на управление на икономиката. Изследването проследява увличането на форума в реформите по прилагане на пазарни механизми в плановата икономика и очертава взаимовръзката и прогресивна тенденция между развитието на външната търговията и икономическите функции на панаира. От този период окончателно форумът е поставен в услуга на политиката на индустриализация и модернизация на страната, редом с външната търговия, и трайно се включва в политиката за въвеждане на технологичния прогрес в България.

В тази част от изследването се разглежда и развитието на търговския форум съобразно новите европейски тенденции за специализация на панаирното дело. Проучването разкрива причините за запазването на общия характер на изложението и проследява мерките, с които се прави опит, форумът да не изостава от западните тенденции на развитие на такива институции.

Трета глава „**Международният панаир–Пловдив през 70-те години на XX в. по време на разведряването**“ разглежда двоуменията на българската власт и панаирна

администрация за характера на панаира на фона на увеличаването на контактите между двете части на Европа. Годината 1975 г., когато е подписан Заключителният акт от Хелзинки, е използвана за оформянето на изложението на две подглави.

Началото на 70-те години на ХХ в. е период на колебания за характера на Международния панаир–Пловдив и на отлив на чуждестранните изложители на фона на увеличаващо се влияние на външните пазари върху производствените процеси. Затова първата подглава „Дилемата за характера на Международния панаир–Пловдив в условията на новата външнотърговска политика (1970–1974 г.)“ търси отговор на въпроса защо панаирът не се специализира при увеличаваща се конкуренция на отрасловите изложения в Западна и Източна Европа.

Втората подглава е озаглавена „От многоотраслов към специализиран панаир (1975–1979 г.)“. В този период на преден план излизат промишленото коопериране и научно-техническото сътрудничество в условия на благоприятна международна обстановка вследствие на постигнатите договорености в Хелзинки от 1975 г. Проучването обрисова задачите на панаира и приносът му за създаване на условия за сключване на дългосрочни спогодби, за договори за новите икономически форми на взаимодействие и за пренос на чуждия технологичен опит. Разглеждат се и резултатите от проведените изложения през втората половина на десетилетието и се очертава задълбочаващата се тенденция на намаляване на популярността на панаира и на участващите фирми изложители извън СИБ. Анализират се и обстоятелствата, които принуждават българската държава в края на 1979 г. да вземе решение за разделянето на панаира под формата на две специализирани сесии.

Четвърта глава на дисертационния труд „**Международният панаир–Пловдив и външноикономическото сътрудничество през 80-те години на ХХ век**“ очертава дейността на изложението по време на сложни международни обстоятелства през деветото десетилетие и на процес на либерализиране и модернизирание на българското стопанство. Текстът е оформен чрез две подглави, обхващащи първата и втората част на десетилетието съобразно социално-икономическите промени в страната.

В първата подглава „Международният панаир в условията на поредните пазарни реформи от началото на 80-те години на ХХ в.“ проучването обръща внимание на развитието на българската външна търговия и на Пловдивското изложение в условията на влошено международно време около т.нар. „Втора студена война“. В тази атмосфера от

началото на 80-те години външноикономическите връзки започват да се развиват по интензивен път, като главната им задача е да се реши финансово-валутния проблем на страната. Затова в подглавата се извежда приноса на панаира за либерализация на българската икономиката и ролята му за политиката за повишаване на износа на българска продукция, свързана с техническия прогрес. Паралелно с това изследването проследява какви са резултатите от Пролетния и Есенния панаир до средата на десетилетие и очертава специфичните им особености и тенденции в тяхното развитие.

Втора подглава е озаглавена „Пловдивският панаир по време на Живковото преустройство (1985–1989 г.)“. В този период се извършват икономически и социални трансформации както в Западна, а така също и в Източна Европа. Затова проучване очертава пред какви предизвикателства е изправен Пловдивският панаир, поставен в условията на дълбоки общи социално-икономически изменения. В тази част на изследването дисертационният труд прави равносметка за способността за организиране на две изложбени специализирани сесии годишно и търси причините, поради които през 1989 г. започва процес по трансформирането на Международния панаир и град Пловдив на зони за активен пренос на съвременен опит чрез трайно производствено, технологично и стопанско коопериране, съвместни предприятия, съвместни банкови и други инвестиции, преки връзки на науката и подготовката на кадрите.

В **заключението** на дисертационния труд са представени обобщените изводи, направени при анализиране на историческите факти и проследяване на процесите в търсене на ролята на Международния панаир–Пловдив във външнотърговската политика на България в периода на Студената война.

Очакванията на властта за ролята на Международния търговски форум след Втората световна война се променят и развиват съобразно динамиката на международните отношения и българските политически, външнотърговските и икономическите процеси. В този период той съществува в лишеното от политическа алтернатива управление на комунистическата власт в България, при държавен монопол на външната търговия и централно-планова икономика, в страна, принадлежаща към Източния блок и СИВ с всичките произтичащи от това последици. Така Международният панаир–Пловдив през 40-те и 50-те години се оказва важен инструмент за прокарване на външнотърговската и стопанска политика на страната според условията и възможностите, които дава тогава

Студената война. Ако през най-горещата ѝ фаза през 40-те години и началото на 50-те години се сменя характерът на панаира с оглед централизацията на целия стопански живот и той получава важни пропагандно-идеологически функции, наред с чисто търговските, то при започването „размразяване“ от втората половина на 50-те години положението се променя. Тогава успоредно с премахване на стагнацията между двете части на Европа България започва да „отваря“ икономиката си към други пазари извън СИВ. Ето защо властта вече държи на първо място на търговския характер на Международния панаир, скрит в предходния период зад пропагандно-представителните му функции. Така панаирът постепенно се превръща във важен инструмент на българската външнотърговска политика във времето на нейното по-широко „отваряне“ извън СИВ през 60-те години на XX в. на „мирното съвместно съществуване“ между двата блока.

През седмото десетилетие Международният панаир–Пловдив се оформя като основно външнотърговско средище в унисон с тогавашните европейски тенденции. Това става, от една страна, благодарение на промяната в международната обстановка с доктрината „мирно-съвместно съществуване“ и „прехвърлянето на мостове“, а от друга, от стопанските инициативи на българското правителство и дейността на панаирните ръководители. Форумът е оценен като средство за конструктивни търговско-икономически и политически контакти, заобикаляйки бариерите от международен характер. Благодарение на неговите изложения трайно започва да се променя географския обхват на българската външната търговия. Основните усилия се насочват към привличане на фирми изложителки от високоразвитите капиталистически страни и от Третия свят с оглед „отварянето“ на българската външна търговия. А по отношение на социалистическите ѝ партньори България чрез панаира демонстрира, че има производствен капацитет да изпълни квотите по договорите в СИВ.

През 60-те години XX в. принос Международният панаир има и за модернизиране на търговските отношения на България. Постепенно освен за осъществяване на традиционна покупко-продажба целите на изложението се насочват към задълбочаване на външнотърговските отношения с новите форми на икономическо взаимодействие като научно-техническо сътрудничество и промишлено коопериране. Панаирните контингенти стават едни от способите за модернизирането на българските производствени процеси,

което трайно включва панаира в политиката за въвеждане на технологичния прогрес в България.

Българската външна търговия през 70-те години на XX в. придобива все по-голямо значение за изпълнението на поставените задачи в социално-икономическите програми на държавното ръководство за модернизиране и интензифициране на производството в страната. В тази обстановка Международният панаир–Пловдив се възприема като средство, което подпомага внедряването на научно-техническия прогрес и стимулира ускоряването на развитието на икономиката чрез контактите, които се създават по време на изложенията. Динамичното развитие на иновациите в условията на третата индустриална революция е причина Пловдивският форум да придобие все по-голямо значение за получаване на бърза и евтина информация за световното икономическо равнище, за увеличаване на договорите за промишлено коопериране и научно-техническо сътрудничество. Настъпилата специализация в развитието на международните панаири и изложби обаче измества и дори прави икономически неефективни панаирите с общ характер, какъвто е и Пловдивският. Това довежда до спад на популярността на търговския форум и до намаляване на интереса на чуждестранните изложители от Западна Европа и Третия свят. Българските власти се опитват да доближат Пловдивския панаир до международните тенденции, като запазят многоотрасловия профил на изложението, но му предадат по-голяма техническа насоченост. Това не дава резултат и, притиснати от световните тенденции при международните търговски форуми, при все по-големите очаквания към панаира във връзка с увеличената роля на външната търговия в общата икономическа политика, се пристъпва към отраслово излагане в две панаирни издания през 80-те години на XX век по примера на европейските международни средища.

Въпреки противоречивия международен климат през 80-те години на XX в. Международният панаир–Пловдив се развива изключително динамично с оглед новите насоки на икономическата политика в България. Той се специализира на Пролетен и Есенен, минава на стопанска сметка и се стреми да бъде център на иновации и на трансфера на новите технологии в управлението. Влошаването на международните отношения и санкционните мерки срещу България почти не се отразяват на неговото провеждане, нито на интереса към него от страна на водещи фирми. По-съществено значение в тази посока изиграва тясната специализация на изложбеното световно дело и станалите по-популярни

от панаири като цяло малки специализирани изложби. По това време пролетната сесия успява да се докаже като важен фактор за визуализация на съвременните направления на стоки за широко потребление и на леката промишленост, а така също и в сферата на услугите. А Техническият панаир се обособява като място за демонстрация на високотехнологичните направления в машиностроенето, електрониката, електротехниката и др.

Търговският му и делови потенциал се разгръща още повече през втората половина на 80-те години на XX в., когато се стартира процес на дълбоки икономически и социални трансформации както в Източна, а така също и в Западна Европа. Икономическите приоритети към пазарно ориентирана икономика на българските управляващи чертаят нови насоки на външноикономическата политика за пълно интегриране на външноикономическите връзки с производствено-стопанската дейност на стокопроизводителя. На този фон многогодишното колебание дали да се специализира международният форум, или не, довежда до това, че самата специализация се случва в момент, когато панаири като цяло губят позициите си пред малките специализирани изложби в световен мащаб в условия на глобализация и технически прогрес. А панаирната администрация е поставена пред постоянен натиск успешно да организира международните две панаирни сесии в условия на завишени очаквания на изложителите и на властта, задълбочаващи се реформи в страната и произтичащите от това последици. Не успява и да въведе тясна специализация на панаирните изложения. До края на десетилетието Международния панаир–Пловдив се обособява като специализиран форум от смесен тип, където чуждестранните изложители се представят в национални и фирмени павилиони, а българските – по стопански отрасли. Едва в края на 80-те години на XX в. в контекста на реформите в страната и с промяната на климата на международната арена, започва процес по изменянето му от традиционен панаир към постоянно действащо международно търговско средище за провеждане на икономически контакти, конференции, семинари, панаири, постоянни и временни, общи и специализирани търговски изложби и др. Промяната е довършена през 90-те години на XX в., когато Пловдивския панаир функционира вече като целогодишен изложбен център.

Нерешени до края на деветото десетилетие остават обаче редица въпроси, които са в пряка зависимост от особеностите на планова-централизираната икономика и фактически

одържавената външна търговия. Панаирът се управлява тромаво поради бюрократичната тежест, често се излагат мостри вече показвани на предишни панаири или такива, които не са в серийно производство и изобщо не са влизали в производствена експлоатация, а балансът между сделките по импорта и експорта се постигат чрез повече сключен контракти за износ в рамките на СИВ и развиващите се страни, като с капиталистическите държави те са основно за внос.

Макар посочените трудности Международният панаир–Пловдив се развива изключително динамично и успешно в периода на социализма в България. От една страна, това се случва поради вътрешната логика на развитие на този тип икономически институции след Втората световна война. От друга страна, съществуването и функционирането на изложението става обект на целенасочена правителствена политика. Тогавашното социалистическо управление правилно оценява какви възможности може да създаде такъв тип търговски форуми в условията на Студената война. Затова и той става предмет на държавни и партийни решения, чрез които правителството го използва активно за своите стопански и външнотърговски цели. Не без значение е и активната работата на местната панаирна администрация, която реализира поставените задачи. А всичко това го развива, разширява и го превръща в разпознаваем сред останалите световни търговски панаири и международните делови, оформяйки го като най-важното търговско средище на България.

НАУЧНА ЗНАЧИМОСТ

1. За първи път е изследвана специфичната взаимовръзка между развитието на външната търговия в България в годините на Студената война с увеличаването на значението на Международния панаир–Пловдив, като е доказана зависимостта между двете явления.
2. За първи път е изследвано влиянието на Международния панаир–Пловдив за модернизирането на икономиката в България по време на социализма.
3. Изведени са политико-исторически и икономически фактори за развитието на Международния панаир–Пловдив.
4. Въвлечени са в научен оборот нови първични документи, най-вече такива свързани с историята на панаира, съхранявани в ДА-Пловдив.

АПРОБАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Резултатите от дисертационното изследване са обсъдени и представени пред широка научната общност на седем различни научни форума:

1. Участие в Национална научна конференция „Пловдив през втората половина на XIX и XX век – общество, личности, местна власт” от 8 и 9 юни 2017 г в гр. Пловдив с доклад „Едно всенародно дело“– приносът на пловдивските дейци за възстановяване на Международния панаир – Пловдив след Втората световна война.
2. Научната конференция „Реформи и реформени инициативи в България и света през XX в.“, организирана от Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на 02.10.2017 г. С доклад - „Реформите във външната търговия на България през 60-те години на XX век и ролята на Международния панаир – Пловдив“.
3. Конференцията „Развитие на занаятите и индустрията в България през XIX-XXI в. и приносът на Габрово“ от 26-27 април 2018 г. с доклад „Международният панаир - Пловдив между пропагандата и икономиката в периода 1948 – 1953 г.“
4. Международна научна конференция „Памет и забравя в историята“, организирана от СУ и РИМ – Кюстендил от 01.06.2018 г. до 03.06.2018 г. С доклад „Забравената роля на Международния панаир -Пловдив в търговската политика на България във втората половина на 50-те години на XX век.“
5. Научни четения „Пловдивски исторически форум“ на катедра „История и археология“ към Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, проведени на 19.12.2018 г. С доклад на тема „Социалистически панаир на новата родина“ – пропаганда и култура по време на Международния панаир – Пловдив в периода 1947 – 1989 г.“
6. Международна научна конференция в чест на 70-годишнината на проф. Людмил Спасов „Импери и имперско наследство на Балканите“, организирана от ФИФ към Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, проведена се на 15.11.2019 г. до 17.11.2019 г. С доклад на тема: Международният панаир – Пловдив във външнотърговската политика на България по време на Студената война“
7. По случай 150 години Българска академия на науката– изнесена публична лекция на тема “Международният панаир – Пловдив във външната търговия на България по време на Студената война“ на 16.05.2019 г. в ИИИ - БАН

Освен това, темата на дисертационното изследване е представена на обществеността посредством две **научно-популярни изяви**:

1. Статия „Борис Чобанов и първият следвоенен Международен панаир – Пловдив“, публикувана в сайта “Българска история“. <https://bulgarianhistory.org/boris-hobanov-mezhduaroden-panair/>
2. Страница във в. Марица – Уикенд, бр. 28, събота-неделя, 2-3 февруари 2019, с. 22.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Митова, М. „Едно всенародно дело“ – приносът на пловдивските деятели за възстановяване на Международния панаир–Пловдив след Втората световна война. – В: *Пловдив през втората половина на XIX и XX век – общество, личности, местна власт*. Годишник. Пловдив: РИМ-Пловдив: 2017, 237–245. ISSN-1311-9133.
2. Митова, М. Ролята на Международния панаир–Пловдив за осъществяването на търговските отношения между България и ФРГ по време на Студената война. – *Пловдивски исторически форум*, Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2017, кн. 2, 71–80, ISSN 2535-0935, ISSN 2535-0951 (Online) <https://logos.uni-plovdiv.net/documents/35514/3416619/%D0%9F%D0%98%D0%A4%202+2017-net.pdf/4387732b-8309-4bbe-a1bf-005e9e6a88bc>
3. Митова, М. Реформите във външната търговия на България през 60-те години на XX век и ролята на Международния панаир–Пловдив. – В: *Реформи и реформени инициативи в България и света през XX в.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, 116–128. ISBN 978-954-07-4487-2.
4. Митова, М. Институционално устройство на Международния панаир – Пловдив в периода 1936–1948 г. – *е-сп. Дзяло*, 2018, бр. 12, 1–20, ISSN 1314-9067 http://www.abcdar.com/magazine/XII/Mitova_1314-9067_XII.pdf
5. Митова, М. Международният панаир–Пловдив между пропагандата и търговията в периода 1944–1948 г. – *Исторически преглед*, 2018, кн. 2, 113–136. ISSN 0323-9748. Списанието е вписано в СЕЕОЛ и РИНЦ.
6. Митова, М. Международният панаир – Пловдив между пропагандата и икономиката в периода 1948–1953 г. – В: *Известия на Регионален исторически музей Габрово*. Том 6, 2018. Велико Търново: Фабер: 2019, 153–170. ISSN 2367-783X.
7. Митова, М. Забравената роля на Международния панаир–Пловдив в търговската политика на България във втората половина на 50-те години на XX век. – В: *Памет и забрава в историята. Кюстендилски четения*. Т. 24 (2018). София: УИ „Климент Охридски“, 2020, 219–233. ISBN: 9789540749563.
8. Митова, М. „Социалистически панаир на новата родина“ – пропаганда и култура по време на Международния панаир–Пловдив в периода 1947–1989 г. – *Пловдивски исторически форум*, 2018, кн. 2 (4), Пловдив, УИ "Паисий Хилендарски", 48–72. ISSN:2535-0935, ISSN 2535-0951 (Online). https://logos.uni-plovdiv.net/documents/856496/0/newWEB_Sp.+PIF_br.2-2018_END.pdf/2744f324-f84a-4c61-8962-3b0c44f8d008
9. Митова, М. Международният панаир–Пловдив във външнотърговската политика на България по време на Студената война – В: *Империи и имперско наследство на Балканите. Сборник в чест на 70-годишнината на проф. д.и.н. Людмил Спасов*. Т. 2. Ново време и съвремие. Пловдив: Фондация "Българско историческо наследство", 2019, 385–402. ISBN 978-954-8536-33-2.